

JI 25avel anniversari della fundaziun della Romania

Autor(en): **Tuor, P.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **17 (1921)**

PDF erstellt am: **20.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881976>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il 25avel anniversari della fundaziun della Romania.

Ils 15 de Settember 1921 ei ual vargau in quart tschentaner dapi che l'enfiarla della Romania ei vegnida plantada el tratsch fretgeivel, ord il qual crescha siadora igl ischi, simbol de nossa patria e libertat. Castga e falombra all'entschatta, ha l'enfiarla tschaffau profundas ragischs, ei plaunsiu senfermida e sesvilupada, ha produciu brumbels, fadetgnas e frastgas, portau feglia e fluras. Aschia stat ella avon nus oz, suenter 25 onns, sco ina ferma plonta, alzond siu best uliv e sia loscha cruna frestgamein ell'aria, e rasond sia spessa ed umbri vonta roma sur la tiara, aduala leusi al tieu, il qual denter il davos tschespet cultivau e la neiv perpetna retegn la bova e rumpa la lavina.

E tuttina ei sia carschientscha buc adina stada ruasseivla e nundisturbada. Beinduras ha la calira della stad smanatschau de schigentar il tschit, che flussegia en siu best, e beinduras han purginas e nevadas purtau donn alla giuvna fluriziun. Ed era enqual urezi, enqual' tempiasta ha zaccudiu sia roma cuschentond e surtunond per in'uriala il legher cantilem dell'utschleglia secasada denter sia feglia.

La Romania ei vegnida fundada d'entusiasmus giuvenil empalaus e sustenius dall'esperienza madora della veta. Jls fretgs della restauraziun della abbazia e scola claustrala de Mustér han entschiet a sedemussar el quors dil davos decenni dil 19avel tschentaner. Forsa mai zacu han las valladas de Surselva e Surmir destedau e madirau tontas clamadas per ils studis gimnasials sco ual en quella perioda. Ei bugleva per aschia de dir da students romontschs, igl emprem en la scola conventuala, silsunter els collegis de Sviz, Nossadunnaun, Sarnen e Friburg, e finalmein sin nosssa universitat catolica ed el seminari clerical a Cuera.

Bunamein tuts fuvan commembers della Societat de students svizzers ed els han acquistau ina impurtonta posiziun en beinenqualina de sias secziuns e perfin ell'uniun centrala. Alla testa de quella anflein nus en in quort intervall dus burghais academics oriunds dalla ludeivla vischnaunca de Breil (Gion Cahannes e Luregn Cagianut). Ed aunc en frestga memoria ei a biars, co il vierv romontsch ha resunau en plaid e canzun tier la redunonza centrala dils students svizzers ad Altdorf la fin d'Uost 1896, e tgei part preponderonta dus de nos commembers honoraris, Dr. Augustin Condrau e Dr. Casper Decurtins, han giu ella part hilarica sco ella part seriusa della fiasta.

Egl organ de questa societad, ellas «Monatrosen», haveva gia alla fin dils anno 70 ed alla entschatta dils anno 80 Casper Decurtins schau

comparer plirs de ses studis scientifics sur caussas romontschas e grischunas. Las «Monatrosen» digl onn 1898 portan la biala lavur de P. Maurus Carnot sur la literatura sursilvana: «Im Lande der Rätoromanen». lavur che la Romania ha ladinamein propagau ella tiara ed ordeifer en melli squetschs separats. Ellas Monatrosen semegliontamein ei vegniu publicau il salid ord las alps reticas al poet provencial Frederic Mistral tier la caschun de siu 70 avel anniversari de naschienscha.

Ei selai buca snegar, nossa Romania ha sias ragischs en la Societat de students svizzers. Da quella han ils students romontschs artau l' hilaritat de lur redunonzas primitivas, gie perfin la fuorma exteriura dil comment, digl uorden de tener commers e de beiber, transformaus da nies spért liber ed independent e cun gius cul humor naiv, ch' ei de casa en nossas montognas,*) dals students svizzers han ils students romontschs surpriu las capetschas ed ils pindels, ch' els portavan pli stedi che ussa

*) Las statutas primitivas della Romania, midadas ils anno 1911, prevedevan sco siu intent, ultra della cultivaziun dil Romontsch, la promovaziun dil senn de cuminonza e hilaritat denter ils students romontschs. Ellas dividan la reuniun annuala en ina part scientifica ed ina part „dedicada alla hilaritat studentica entras in commers“. La redunonza de fundaziun dils 15 de Settember 1896 ha tenu per impurtont avunda ded incaricar il comite cun l' elaboraziun d' in „comment“. Schege buca per scret, sche ei tuttina tras usit ina specia de „comment“ romontsch seformaus, cun igl intent principal de sclauder las expressiuns tudestgas duvradas tier quei intent (talas expressiuns romontschas fuvan p. ex.: tegia su e tegia sut per Burschen-salon e Fuchsenstall, il cautegia per il president, starler

tier lur èmpremas redunonzas annualas, e quei che valeva aunc dapli, l'idea e la fuorma de lur organisaziun. Mo oravontut ha l'uniun dils students romontschs ded engraziar als students svizzers quei bi e significont num de *Romania*. Cura che l'uniun academica svizzera ell' Universitat de Friburg, la Romania fundada ils 1899, ei svanida sespartend en duas secziuns, l' Alemannia tudestga e la Sarina franzosa, han ils students romontschs, numerus el ravugl della veglia Romania moribunda, tschaffau senza terglinar la biala designaziun, sco scaffida per la societad, ch' els fuvan sil precint de fundar.

L' influenza della societad svizzera ei semanifestada taluisa sin nos giuvens students grischuns, ch' els stevan ina frida sin ballontscha de dar a lur uniun il character d' ina sempla secziun cantonala de vacanzas de lezza, sco quei ch' ei dat talas en auters cantuns. Quei fuva il combat dell' empremaura, che ha retardau la fundaziun definitiva. Nunditgond tut bien, che nus havein d' engraziar allas capetschas cotschnas ed al pindel tschietschen-alverd eis ei stau cletg e ventira, che la Romania ha tier sia fundaziun rut ils ligioms, che duevan rentar ella pli stretgamein vid la sora pli veglia, e ch' ella ei ida sias atgnas vias independentas. Mo

per il Fuchsmajor, ella galeida per „In die Kanne“, e. a. v.). Era zacontas canzuns de commers ein vegnidas translata-das en romontsch e l' ina ne l' altra figurescha ella „Merlottscha“ de Sur Camathias. Sut il num „Domus quaedam vetus“ ha negin auter che Casper Muoth dau egl Ischi, II annada p. 42, in' oreifra translaziun romontscha dil cant social della Societat dils students svizzers: Der Riesenkampf.

sin tala maniera fuv' ei pusseivel de tschentar sco siu program la cultivaziun dil lungatg romontsch, de svegliar, mantener e carschentar il moviment nazional en nossas valladas!

Il fundament fuva daus, las condiziuns necessarias existevan per fundar ina societad de students romontschs, numnadamein: in diember abundant de commembers, il spért de cuminonza e d'organisaziun, in ideal sublim e captivont, la promptad tier lavur e sacrifici. Tgei duvrava ei dapli per envidar il fiug, per menar dal propiast tier l'ovra, ch' il plaid inflammont d' in dils pli gronds patriots romontschs, d' in dils pli perderts erudits catolics, pli eloquents oraturs dell' entira epoca, il qual gia tras siu operar sepresentava sco il programm vivent dil moviment romontsch?

Tgei art e part ha Casper Decurtins giu tier la fundaziun della Romania? Redunonzas de vacanzas dils students romontschs fuvan gia vegnidas tenidas ina gada ne l' altra pli baul, els anno 70 ed 80. El collegi de Sviz existeva gia ils onns 1893 e 1894 ina academia romontscha cun igl intent: de promover en scadin la conoschientscha dil lungatg matern ed en special dils divers dialects romontschs, cun redunonzas mensilas. Sill' universitat de Friburg ei seconstituiu ils 13 de December 1895 ina academia romontscha, fundada «eminentamein sin la buna veglia dils partecipants e sin lur senn ideal per la mumma romontscha.» Ella dumbrava alla entschatta 19 commembers e ha cuzzau mo 6 se-

mesters. Ton a Sviz sco a Friburg regeva il desideri de fundar in' uniun generala della giuventetgna studegionta romontscha. L' idea de seunir e de scafir ina societad, era il pertratg de far publicaziuns romontschas, seigi en in agen organ, seigi en las Monatrosen dils Students svizzers, il num, l' organisaziun e las statutas dell' uniun, elaboradas a Friburg la primavera 1896, derivan senza dubi dals students sez. La convocaziun per l' emprema reduonza annuala, quella dils 1894, ei daventada per circulara tudestga, tras in comite, che haveva en égl oravontut la creaziun d' ina secziun della societad svizzera.

Il meret de Decurtins tier la fundaziun della Romania ei stau de haver cun siu plaid pussent e siu exempel encuraschau ils students de realisar lur proiect, de haver mess la peisa gronda sin igl organ della societad, de haver scaffiu quel e dau ad el la tempra scientifica e principiala, ch' el vegn buc a saver snegar. La Romania vegn mai ad atgar emblidar la part proeminenta, che Decurtins ha giu tier sia fundaziun e durond ils nov emprems onns de sia existenza, aschi fetg sco ella ha deplorau, ch' igl emprem redactur digl Ischi ha suenter sia demissiu e bandunond la patria e la carriera politica, dapi 1905, vuliu seabstener dalla collaboraziun vid siu organ e dalla participaziun vid sias fiastas.

Cun plaids solemns e misterius, quasi sco ina pergameina de purla ord tschentanners passai, re-

lata igl ingress dil protocol della Romania ils origins de quella sco suonda:

«Ei fuva in suentermiezi de Zercladur 1894, cura che treis fegls de Rezia aulta sediscurevan vivamein ensemen egl «Uors» a Bern. Da quels steva in (Dr. C. Decurtins) amiez la lavur della veta practica, ils dus auters (Locher, Cahannes) eran vegni dalla Alma Mater Friburgensis. Igl object de lur disquors fuva la fundaziun ded ina societad de Students romontschs.

Presapauc in meins plitard mavan el frestg della sera dus pompelus (G. Cahannes, P. Tuor) vi e neu silla terassa sablunusa sut il collegi de Schwyz. In era arrivaus da Friburg, l' auter figurava honorificamein alla testa dil catalog de Mariahilf ual comparius. Quei ch' els vevan endament fuva puspei, co unir ils students catolics romontschs sut la bandiera nazionala. Ed era neu da Sarnen e da Nossadunnaun havevan da fertont ils amitgs seschau udir. Dapertut mo ina vusch: Nus lein seunir.»

Il Settember sisu, 1894 (il protocol menzionescha buc il di pli exact) ha l'emprema reduonza giu liug a Trun, el Hotel Tödi en la stiva da vart dretga dil suler. Varga 30 activs fuvan compari cun in triep honoraris, spirituals e seculars. Igl ei vegniu priu in conclus general de fundar ina societad de students romontschs, tscherniu in comite incaricaus d'elaborar in proiect de statutas. Il candidat de filosofia Gion Cahannes de Dardin,

ussa meriteivel professor sin la scola cantonala a Cuera, redactor dil «Tschespet» e fervent promotur dil moviment romontsch, ei staus igl emprem president. Treis onns ha el menau la barca aunc fleivla e ballucconta cun bratsch ferm e segir. Ad el auda per la gronda part il meret, che l'idea fundamentala ha surventschii victoriusamein las resistenzas adversas els emprems temps de sgurdin e confusiun. Il character della confusiun ha en special la secunda redunonza, quella de Glion, dils 19 de Settember 1895 portau. Aschi reha, ch'ella ei stada en commembers participonts — viers 50 students ed ual tonts honoraris fuvan compari — aschi paupra er'ella en resultat. La soletta proposta, che ha anflau grazia el general trubistgem, numnadamein de fundar ina secziun cantonala della Societat dils students svizzers, ha per ventira buca anflau pli lunsch suatientscha.

Ei para che la Romania saveva nescher mo a Trun, mo ell'umbriva venerabla digl Ischi ed alpei dil sanctuari de Nossadunna della Glisch. Ils 15 de Settember 1896 ei il ver di de naschientscha della Romania e Trun ei sia tgina. Duas coincidenzas remarcablas qualificheschan quell'ura della naschientscha. Igl emprem volum della Crestomazia de Dr. Decurtins era ual comparius e quella ventireivla nuviale ei vegnida beneventada cun viv applaus, sco il protocol descriva en sia sempla maniera. Plinavon sesaulza tier la vart hilarica in giu-

ven spiritual e declamescha «in stupent product de sia musa», la poesia: Nossa viarva.*) Quella canzun plein luschezia e fidonza ei daventada sco il clom d' uiara de nossa Romania e de nies entir moviment nazional. Ina corrispondenza della Gasetta Romontscha dils 17 de Sett. glez onn scriva ariguard quella redunonza: ei regeva in grond entusiasmus per il lungatg romontsch, la defensiun e cultivaziun de quel, e nus havein catau la ferma perschuasiun, ch' ei stetti buca mo tiel plaid, mo bein che giuvens e vegls vegnan a realisar lur buns propiests e nobels intents.

La historia della Romania naven da sia fundaziun tochen ussa savein nus divider en treis periodas: il temps della hilaritat studentica, il temps della preponderanza della rassa nera, ed il temps della popularisaziun, ella quala nus sesanflein da present.

All' emprema epoca, nua ch' ei mava ora curiosas tunas sur il legher traficar dils students romontschs, e nua che il commers cun gius cun plaidis serius e de humor formava il centrum dell' activitat sociala, appartegnan las siat empremas redunonzas, dals 1896 als 1903.

Denton fuva il diember de students sminuius sin maniera nunspetgada, mo paucs candidats rem-

*) Aschia raquenta il protocol, il qual para ded esser vegnius concepius per pli tard. Sco igl autur della poesia seregorda, eis ella gia vegnida portada dad el sin la redunonza de Trun de 1894, scretta sil dies dil formular tudestg d' invitaziun!

plazzavan las retschas de quels, che fuvan i vi en la practica, per la gronda part seconsacrond al survetsch dil Segner, e mantenend intactamein lur attaschadadat ed affecziun all' uniun, ch' els havevan fundau. Las redunonzas havevan midau aspect, la capetscha cotschna fuva svanida, ils augsegners eran daventai la petga, il sustegn dil moviment. Els comparevan aschi stediamein tier la redunonza, che quella vegneva gratificada dil surnum, veramein honorific, de Capetel grond. Aschia eran sesanflai a Vella, ils 18 d' Uost 1904, sper mo treis ne quatter activs e paucs seculars, buca meins che 22 spirituals. Igl ei buca de sesmervigliar, che era quels han cul temps senuspiu de portar solets il buordi dellas obligaziuns e dar all' uniun ed alla redunonza in character unilateral, ch' era en verdat buca sia mira. Era ils ausegners han entschiet a far abstinenza e las redunonzas annualas ein sereducidas sin in sempel «rendez-vous» dil commembers dil comite e d' enqual amitg fervent della caussa.

La Romania haveva ner basegns d' ina reorganisaziun e che nova veta vegni fladada en sia membra durmentada. Il carraun ei buca staus ual grevs d' anflar. La nova parola stueva seclamar: portar il moviment el pievel sez, interessar e scaldar quel per ils ideals nazionals e vid sia fervur puspei envidar la premura sesferdonta della giuventetgna studentica.

La nova perioda ei vegnida instradada cun ina midada dellas statutas, decidida sin la redunonza

de Sumvitg 1910 e menada a fin a Glion ils 3 de Settember 1911. Il vestgiu della Romania ei vegnius slargiaus. Cun tut schar als stndents ina certa posiziun de privilegi — els han il surpli en la prestonza, tschentan ed elegian il president — ei la societad essenzialmein semidada en in' uniun populara. Ins plaida buca pli el tschentament fundamental sco ellas veglias statutas da hilaritat studentica e da commers, buca mo ils activs, che passan vi ella veta practica, pia la gleut studigiada, ein commembers honoraris. In e scadin, mintga sempel um ord il pievel, sa acquistar quei dretg seabonnond agl organ dell' uniun. Cun pintga excepziun (la nomina dils commembers activs della prestonza) han ils honoraris exactamein la medema situaziun, sco ils commembers activs. Quella revisiun ha giu sco effect immediat ded augmentar il diember dils abonnts digl Ischi, oriundamein 300, silsunter 400, sin 600 ed uonn sin 800. Ella ha era giu sco effect de transformar il character dellas redunouzas annualas, che ein daventadas raspadas d' in pievel entir, igl emprem en las stanzas de scola, silsunter sut tschiel aviert. L' emprema emprova ei vegnida fatga a Breil 1908, nua che la Romania ha schau tschentar ina platta commemorativa vid la casa paterna de Giachen Casper Muoth. Ils referats populars, la participaziun dils chors de cant e de musica, silsunter la reuniun hilarica, tier la quala scadin ord il pievel ei envidaus, contribueschan a portar il pertratg ed il moviment present

della Romania viadora ella fuola, e senza dubi era ad engrondir las retschas de ses adherents.

E cheu sesarva aunc dapresent per nus in niev od impurtont pensum. Sco l' Uniun dils Grischs en l' Engiadina aschia duei la Romania, consalvond siu caracter agen, daventar l' organisaziun generala dils «Tschalauers», quei ei dils catolics en Surselva, Sutselva e Surmir. Oravontut duein era las dunnauns e mattauns, las qualas han per il manteniment dil lungatg ual tonta, sche buca pli gronda influenza, che umens e giuvens, entrar en roschadas en nossa ligia patriotica. En vischnauncas e valladas duein seformar secziuns localas, per render nossa activitat pli intensiva e pli prosperèivla. Quellas secziuns duein arranschar da temps referats e discussiuns, divertiments publics, ellas duein cun agid de subsidis sedotar cun bibliotecas popularas, edir eventualmein sper igl organ central «Igl Ischi» pintgas publicaziuns cun caracter pli sempel e local. Perquei drova nossa societad buca piarder sia natira originala. Ils students e la giuventetgna en general ston empalar il moviment, imprimir a quel il spért de curascha, fidonza e la flomma digl idealismus, ch' ein necessaris per contonscher ina gronda mira e surventscher il drag de siat corns dil materialismus egoistic, dell' indifferentadat, tieviadat ed indolenza, dil flegma, della disfidonza e d' in nunraschuneivel criticar. Frestgamein duein ils students alzar lur bandiera cun il gloriu victorisader s. Gieri, sfraccond il drag infernal, e cun la

plonta della libertat, che tila nus enviars ils aults; ils studigiai, spirituals e laics, scolasts ed emploiai, la fuola entira dil pievel romontsch vegn a suondar e menar tier la victoria. Quei ei il desideri e programm per ils proxims ventgatschun onns.

P. TUOR.

Las redunonzas generalas ed ils presidents della Romania.

Annada	Liug de redunonza	President
1894	Trun	Gion Cahannes, fil.
1895	Glion	Gion Cahannes, fil.
1896	Trun	Gion Cahannes, teol.
1897	Laax	Dr. Gius. Huonder, filol.
1898	Mustér	Pieder Tuor, iur.
1899	Lumbrein	Pieder Tuor, iur.
1900	Breil	Pieder Tuor, iur.
1901	Sursaissa-Quort,	Paul Baselgia, teol.
1902	Sumvitg	Gion Candinas, med.
1903	Domat	Gieri Federspiel, med.
1904	Vella	Paul Dosch, iur.
1905	negina redunonza	
1906	Mustér	August Spescha, iur.
1907	Mustér	August Spescha, iur.
1908	Breil	August Spescha, iur.
1909	Rabius	Christ Huonder, med.

Annada	Liug de redunonza	President
1910	Sumvitg	Giusep Desax, iur.
1911	Glion	Chr. Cathomas, med.
1912	Casti	Al. Decurtins, med. vet.
1913	Trun	Oscar Desax, med.
1914	negina redunonza	muort la mobilisaziun
1915	Mustér	Stan. Deplazes, filol.
1916	Razen	Giusep Condrau, iur.
1917	Vella	Gion Capaul, teol.
1918	negina redunonza	pervia della grippa.
1919	Domat	G. B. Berther, rer. nat.
1920	Trun	Raimund Vieli, filol.
1921	Trun	Gion Darms, lic. iur.

